

Zofia Pomirska

Uniwersytet Gdański
e-mail: zofia.pomirska@ug.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7658-1396

Ewa Hawryło

Polska Szkoła Sobotnia im. Marii Konopnickiej w Swindon
e-mail: dyrektor.szkołaswindon@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0385-6691

CZYTELNICTWO NAUCZYCIELI SZKÓŁ POLSKICH ZA GRANICĄ NA PRZYKŁADZIE WIELKIEJ BRYTANII – REKONESANS BADAWCZY

ABSTRAKT

Czytelnictwo nauczycieli języka polskiego jest bardzo ciekawym problemem badawczym. Szczególna sytuacja dotyczy osób uczących języka polskiego, które pracują w strukturach szkół polskich za granicą. Ich kompetencje czytelnicze, czyli wiedza i umiejętności czytelnicze w zakresie poszerzania i wyboru lektury, recepcji tekstów, korzystania z książek i czasopism, według dwustopniowego modelu szkolnej komunikacji literackiej, wpływają na postawy czytelnicze uczniów – dzieci posługujących się językiem polskim jako językiem odziedziczonym. W artykule przedstawiono wyniki badań czytelnictwa, jakie przeprowadzono wśród nauczycieli szkół polonijnych w Wielkiej Brytanii.

Słowa kluczowe: czytelnictwo, język polski, kompetencje czytelnicze, lektura szkolna, szkoły polonijne

ABSTRACT

READING HABITS OF POLISH SCHOOL TEACHERS ABROAD BASED ON THE EXAMPLE OF GREAT BRITAIN – RESEARCH RECONNAISSANCE

The reading habits of Polish language teachers is a very interesting research issue. A particular situation concerns those teaching the Polish language who work in Polish schools abroad. Their reading competencies, which include knowledge and skills in selecting and expanding reading materials, text reception, and the use of books and magazines,

according to a two-stage model of school literary communication, influence the reading attitudes of students – children who use Polish as a heritage language. The article presents the results of research on reading habits conducted among teachers in Polish schools in the United Kingdom.

Keywords: reading habits, Polish language, reading competencies, school reading, Polish diaspora schools

1. Wstęp

Szkolna komunikacja literacka to skomplikowany proces obejmujący ucznia, nauczyciela oraz tekst. Bożena Chrzęstowska w kanonicznym już dzisiaj artykule *Polonistyka szkolna w procesie komunikacji literackiej* pisała o dwustopniowości komunikacji literackiej w szkole, w której aktywnymi podmiotami – o różnym statusie i funkcji – są uczeń i nauczyciel oraz autor i odbiorca¹. Na osi: tekst – uczeń nauczyciel występuje w roli pośrednika, który poprzez swoje zabiegi dydaktyczne wpływa na interpretację utworu. Dlatego też jego przygotowanie merytoryczne i metodyczne odgrywa tak ważną rolę w procesie szkolnej komunikacji literackiej. Poza tymi czynnikami warto uwzględnić także kulturę czytelniczną polonisty, pośrednio warunkującą zarówno poziom interakcji między uczestnikami procesu dydaktycznego, jak i aktywne współtworzenie znaczeń tekstu.

Aby skutecznie rozwijać umiejętność interpretacji dzieł literackich, krytycznego myślenia i świadomego odbioru literatury, sami nauczyciele muszą posiadać wysokie kompetencje czytelnicze. Obejmują one nie tylko biegłość w analizie i interpretacji utworów, lecz także zdolność do rozumienia różnorodnych tekstów kultury, odnajdywania aluzji literackich i nawiązań lekturowych czy kontekstów. To także umiejętność pracy z nowymi formami przekazu oraz sprawnego dostosowania metod dydaktycznych do zmieniających się potrzeb uczniów w kontekście kształtowania ich kompetencji odbiorczych².

¹ Por. W. Dynak, *Z zagadnień komunikacji literackiej w szkole*, Wrocław 1978; J. Polakowski, Z. Uryga, *Badania nad komunikacją literacką z perspektywy dydaktyki*, „Pamiętnik Literacki” 1978, 4, s. 163–186; Z. Uryga, *Sytuacje komunikacyjne szkolnej lektury (O zastosowaniach pojęcia)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny [Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie]. Prace z Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego” 1990, 4 (133), s. 55–74.

² Zob. A. Janus-Sitarz, *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze*, Kraków 2009; eadem, *W poszukiwaniu czytelnika. Diagnozy, inspiracje, rekomendacje*, Kraków 2016; *Lektury w ręku nauczyciela. Perspektywa polska i zagraniczna*, A. Janus-Sitarz (red.), Kraków 2020.

Celem artykułu jest analiza wybranych aspektów kompetencji czytelnich (w zakresie odpowiadającym aktualnym wyzwaniom zawodowym) nauczycieli uczących języka ojczystego w szkołach polskich³ na terenie Wielkiej Brytanii. Sytuacja tych pedagogów jest szczególna: odwołując się do modelu Chrzastowskiej, można powiedzieć, że w procesie komunikacji literackiej ich pośrednictwo nie ogranicza się tylko do oddziaływania na układ zależności między dziełem a uczniem, ale obejmuje także (a może przede wszystkim) wyzwania związane z kompetencją językową dzieci, które posługują się językiem polskim jako odziedziczonym. Jak piszą Ewa Lipińska i Anna Seretny:

[...] język odziedziczony i język ojczysty jako przedmioty są styczne, ale nie takie same. Wymagają więc inaczej ukierunkowanych działań, w tym – w przypadku pierwszego – przesunięcia punktu ciężkości z kształcenia historyczno-literackiego na językowe. Umożliwia to stosowanie w praktyce dydaktycznej metody skorelowanej, w której języka uczy się przez literaturę, a literatury przez język. Jej istotą jest zintegrowane nauczanie części systemu językowego oraz sprawności⁴.

2. Specyfika nauczania języka polskiego w Wielkiej Brytanii

Wśród szkół polskich za granicą można wyróżnić szkoły przy polskich placówkach dyplomatycznych, szkoły polonijne prowadzone przez organizacje społeczne, parafie i inne podmioty zagraniczne, szkoły z językiem polskim działające w systemie oświaty innego państwa oraz inne placówki edukacyjne prowadzące nauczanie języka polskiego za granicą⁵. W przypadku Wielkiej Brytanii mamy do czynienia z trzema typami szkół:

- szkolne punkty konsultacyjne (zwane obecnie *Szkołami Polskimi*) działające przy placówkach dyplomatycznych i pod nadzorem pedagogicznym Ośrodka Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (prowadzące także nauczanie na odległość); realizują one program uzupełniający (przedmioty ojczyste, czyli język polski i literaturę oraz historię Polski, geografię z elementami przyrody, wiedzę o społeczeństwie, ujęte w jeden przedmiot zwany *wiedzą o Polsce*),

³ W artykule stosuje się zamiennie wyrażenia *szkoły polskie* i *szkoły polonijne* na oznaczenie różnych szkół, które prowadzą nauczanie języka polskiego za granicą.

⁴ E. Lipińska, A. Seretny, *Nauczanie języka przez literaturę, a literatury przez język – o metodzie skorelowanej w pracy z uczniami polonijnymi*, „Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego. Filologia Polska” 2022, 8, s. 19–36.

⁵ *Szkoły polonijne*, [online], <https://www.orpeg.pl/szkoly/szkoly-polonijne> [dostęp 3.04.2025].

- społeczne szkoły sobotnie prowadzone przez organizacje pozarządowe oraz przez polonijne organizacje oświatowe;
- szkoły skupione w Polskiej Macierzy Szkolnej.

Ponadto uczniowie mogą uczyć się języka polskiego w szkołach znajdujących się w systemach edukacji państw brytyjskich, prowadzących nauczanie języka polskiego i w języku polskim i umożliwiających uczniom uczęszczanie na zajęcia języka polskiego jako obcego na poziomie GSE i A-Level, oraz w szkołach europejskich, w których uczniowie zdają międzynarodową maturę z języka polskiego⁶.

Według danych ORPEG-u (Ośrodka Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą) istnieje 1251 placówek edukacyjnych, w których uczą się polskie dzieci za granicą, w tym 76 szkół przy polskich placówkach dyplomatycznych (4 kontynenty, 37 krajów, 16 tys. uczniów, 600 nauczycieli). W Wielkiej Brytanii istnieje 209 szkół prowadzących nauczanie języka polskiego pod egidą tego ośrodka⁷.

W większości wymienionych szkół zajęcia odbywają się w czasie wolnym uczniów, a uczęszczanie do szkół sobotnich jest dla polskich dzieci dodatkowym obowiązkiem. W szkole w systemie brytyjskim uczniowie spędzają 32,5 godziny zegarowej w tygodniu, od poniedziałku do piątku. W sobotniej szkole nauka trwa od 3,5 do 4 godzin zegarowych. W ciągu tych kilku godzin zajęć w tygodniu szkoła sobotnia nie jest w stanie zrealizować ram programowych. Może natomiast rozwijać u dziecka przywiązanie do polskiego dziedzictwa kulturowego, podnosić poziom znajomości języka polskiego, zaznajamiać z ważnymi dziełami polskiej literatury, wydarzeniami w historii Polski, elementami polskiej obyczajowości, przygotować do egzaminów z języka polskiego. W ten sposób polskie szkoły sobotnie pomagają kształtować wielokulturową świadomość dziecka oraz jego przywiązanie do wartości i tradycji, z których się wywodzi.

3. Ramy prawne nauczania języka polskiego w zagranicznych szkołach

Polskie prawo oświatowe przewiduje wspieranie edukacji dzieci i młodzieży polskiego pochodzenia poza granicami kraju. Kluczowe są tu zapisy Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe, według których „[s]ystem

⁶ D. Hrycak-Krzyżanowska, *Literatura i kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego na przykładzie młodzieży w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Lektury w ręku nauczyciela*, A. Janus-Sitarz (red.), Kraków 2020.

⁷ *Baza danych szkół*, [online], <https://www.orpeg.pl/db/web/database/115?field%5B1578%5D=Wielka+Brytania&queryString=&dateTo=&dateFrom=&page=1> [dostęp: 3.04.2025]. Ta liczba może nie być ścisła, ponieważ nie wszystkie szkoły, które prowadzą nauczanie języka polskiego, objęte są nadzorem ORPEG-u.

oświaty zapewnia w szczególności: [...] wspomaganie nauczania języka polskiego i w języku polskim wśród Polonii i Polaków zamieszkałych za granicą oraz dzieci pracowników migrujących” (art. 1 ust. 23). W dalszej części dokumentu czytamy:

Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania określi, w drodze rozporządzenia:

- 1) organizację kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą;
- 2) warunki i sposób wspomaganie wśród Polonii i Polaków zamieszkałych za granicą oraz dzieci pracowników migrujących nauczania języka polskiego, historii, geografii, kultury polskiej oraz innych przedmiotów nauczanych w języku polskim w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw lub nauczanych w innych formach przez organizacje społeczne zarejestrowane za granicą [...] (art. 47 ust 3)⁸.

Konkretne rozwiązania prawne przynosi Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2019 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą (z późniejszymi zmianami)⁹. Zawiera ono m.in. ramy programowe kształcenia uzupełniającego dla szkół polskich, w tym zapisy dotyczące przedmiotu *język polski*. Ramy programowe stanowią podstawę do tworzenia programów nauczania języka polskiego, historii, kultury, geografii Polski oraz wiedzy o Polsce. Mogą być także wykorzystywane do tworzenia materiałów dydaktycznych w ramach kształcenia w tym zakresie oraz stanowić podstawę nauczania w polskich szkołach sobotnich.

Wśród przedstawionych we wspomnianym dokumencie ogólnych celów kształcenia w szkole podstawowej znalazło się m.in.:

1. przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat języka polskiego, tradycji i kultury polskiej, faktów o Polsce, w tym z historii, geografii i wiedzy o społeczeństwie;
2. zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
3. kształtowanie u uczniów postaw umożliwiających sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie oraz postaw świadomej przynależności do narodu polskiego [...] ¹⁰.

⁸ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/T/D20170059L.pdf> [dostęp: 3.04.2025].

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2019 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001652/O/D20191652.pdf> [dostęp: 3.04.2025].

¹⁰ Ibidem.

Podkreślono, że „[j]ednym z najważniejszych zadań szkoły podstawowej jest kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałość o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów w zakresie mowy ojczystej” (s. 9).

Lektury przewidziane do omawiania w klasach IV–VI to:

- Jan Brzechwa, *Akademia pana Kleksa*;
- Janusz Christa, *Kajko i Kokosz. Szkoła latania* (komiks);
- Rafał Kosik, *Felix, Net i Nika* oraz *Gang Niewidzialnych Ludzi*;
- Ignacy Krasicki, wybrane bajki;
- Adam Mickiewicz, *Przyjaciele, Pani Twardowska, Pan Tadeusz* (fragmenty, w tym opisy: zwyczaje i obyczaje, polowanie i koncert Wojskiego);
- Bolesław Prus, *Katarynka*;
- Juliusz Słowacki, *W pamiętniku Zofii Bobrówny*;
- Henryk Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*;
- Józef Wybicki, *Mazurek Dąbrowskiego*;
- Wybrane podania, legendy i baśnie polskie;
- Wybrane wiersze Władysława Bełzy, Jana Brzechwy, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Zbigniewa Herberta, Anny Kamieńskiej, Joanny Kulmowej, Czesława Miłosza, Leopolda Staffa, Juliana Tuwima, Jana Twardowskiego oraz pieśni i piosenki patriotyczne, kolędy.

Starsi uczniowie (klasa VII i VIII) mają do przeczytania także sporo pozycji:

- Aleksander Fredro, *Zemsta*;
- Jan Kochanowski, wybór fraszek, pieśni i trenów, w tym tren I, V, VII, VIII;
- Ignacy Krasicki, *Żona modna*;
- Adam Mickiewicz, *Reduta Ordona, Śmierć Pułkownika, Świtezianka*, II część *Dziadów*, *Pan Tadeusz* (*Inwokacja, Gospodarstwo*), wybrany utwór z cyklu *Sonetów krymskie*;
- Henryk Sienkiewicz, *Quo vadis, Latarnik*;
- Juliusz Słowacki, *Balladyna*;
- Stefan Żeromski, *Syzyfowe prace*;
- Aleksander Kamiński, *Kamienie na szaniec*;
- Sławomir Mrożek, *Artysta*;
- Melchior Wańkowicz, *Ziele na kraterze* (fragmenty), *Tędy i owędy* (wybrany reportaż);
- Wybrane wiersze Cypriana Norwida, Bolesława Leśmiana, Mariana Hemara, Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Kazimierza Wierzyńskiego, Jana Lechonia, Jerzego Lieberta, Stanisława Barańczaka, Wisławy Szymborskiej, Jarosława Marka Rymkiewicza oraz fraszki Jana Sztaudyngera i aforyzmy Stanisława Jerzego Leca.

Daje się zauważyć, że to bardzo duży zakres, niewiele różniący się od lektur obowiązkowych przewidzianych w podstawie programowej dla uczniów szkół w Polsce.

4. Organizacja badań

Badania ankietowe dotyczące kompetencji czytelniczych nauczycieli zatrudnionych w szkołach polskich i polonijnych w Wielkiej Brytanii zostały przeprowadzone online w dniach 29.04–19.05.2024 roku za pośrednictwem aplikacji Forms¹¹. Ankieta obejmowała 25 pytań, zarówno zamkniętych (w tym wielokrotnego wyboru), jak i otwartych. Ankiety wypełniło 40 respondentów (38 kobiet i 2 mężczyzn).

Sformułowano następujące pytania badawcze, którym służyły szczegółowe pytania zawarte w ankiecie:

1. Jaki jest profil zawodowy nauczycieli uczących języka polskiego w szkole polskiej/polonijnej za granicą?
2. Jakie są ich praktyki czytelnicze i wybory lekturowe?
3. W jaki sposób pracują z polskimi lekturami w szkołach polskich?
4. Jak oceniają polski kanon lektur dla szkół polonijnych i dostępność tekstów dla uczniów?

Kontekstem badań własnych było badanie czytelnictwa polonistów uczących w szkołach średnich (wykonane w ramach projektu pt. *Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 roku* zrealizowanego przez Bibliotekę Narodową¹²). W podsumowaniu wyników podkreślono, że

[n]auczycielki to ponadprzeciętnie aktywne czytelniczki, na bieżąco z polskim życiem literackim. Ich orientacja w polskiej literaturze współczesnej to cenny „zasób” systemu edukacji. Polonistki mogą bowiem nie tylko uczyć o autorach i dziełach istotnych z historycznej perspektywy, lecz również wprowadzać uczniów do współczesnej kultury książki (s. 144)¹³.

¹¹ Forms jest narzędziem do tworzenia ankiet, formularzy, testów, quizów czy kwestionariuszy. Największym jego atutem jest możliwość eksportu wyników wszystkich stworzonych formularzy do arkusza Excel, dzięki czemu w bardzo prosty sposób można je analizować.

¹² *Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 roku*, [online], <https://www.bn.org.pl/download/document/1529572435.pdf> [dostęp 3.04.2025].

¹³ Ibidem, s. 144.

5. Analiza wyników badań

5.1. Profil zawodowy nauczycieli uczących języka polskiego w szkole polskiej/ polonijnej za granicą

Respondenci badania to w większości kobiety (38 z 40 osób), pracujące głównie w społecznych szkołach polonijnych działających przy parafiach i organizacjach pozarządowych (26 osób). Pozostałe osoby są zatrudnione w innych placówkach edukacyjnych prowadzących nauczanie języka polskiego za granicą (12 osób), w tym po jednej w szkole przy placówce dyplomatycznej i w szkole funkcjonującej w systemie oświaty innego państwa.

Większość badanych nauczycieli posiada wykształcenie wyższe, z czego dziewięciu ukończyło kierunek polonistyczny, a sześciu – studia podyplomowe z zakresu nauczania języka polskiego jako obcego. Zaledwie dwie osoby deklarują wykształcenie średnie. Nauczyciele mają zróżnicowany staż pracy, najwięcej z nich (dwu-, trzy- i ośmioletni) pracuje od kilku do kilkunastu lat. Wszyscy respondenci odczuwają satysfakcję z pracy zawodowej.

Choć głównym przedmiotem nauczania jest język polski, niektórzy nauczyciele uczą także innych przedmiotów, takich jak historia, geografia, filozofia, religia, logopedia czy prowadzą nauczanie wczesnoszkolne.

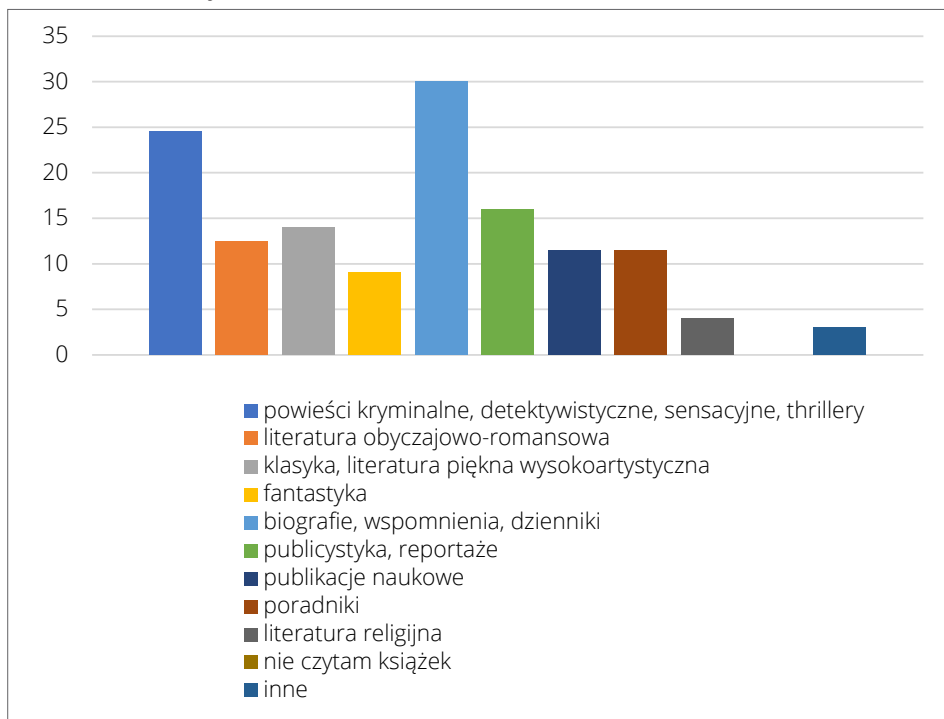
5.2. Praktyki czytelnicze i wybory lekturowe

Badani nauczyciele wykazują się wysoką aktywnością czytelniczą – aż 13 osób czyta codziennie, a 16 kilka razy w tygodniu. Tylko pięć osób deklaruje rzadszy kontakt z książką (rzadziej niż raz w tygodniu). 39 respondentów stwierdziło, że lubi czytać, wszyscy ankietowani mają też książki w domu. Sto procent badanych podało, że przeczytało od początku roku przynajmniej jedną książkę dla własnej przyjemności.

Na pytanie: „Jak często może Pan/Pani pozwolić sobie na kupno książki?” większość odpowiedziała, że kupuje książki często lub bardzo często. Tylko pięć osób nie kupuje książek.

Kolejne pytanie dotyczyło wskazania typu literatury czytanej w wolnym czasie, przy czym można było zaznaczyć kilka odpowiedzi. Najczęściej wybieraną literaturą okazały się biografie, wspomnienia i dzienniki (30 odpowiedzi), a także kryminały, thrillery i literatura sensacyjna (24 odpowiedzi). Najmniej popularne okazały się książki religijne (4 wskazania).

Wykres 1. Podział respondentów ze względu na preferowany typ literatury czytany w wolnym czasie

Źródło: opracowanie własne.

Kolejne pytanie wymagało podania tytułu i autora ostatnio przeczytanej książki. Wśród respondentów 4 osoby zadeklarowały, że przeczytały książkę Joanny Kuciel-Frydryszak *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*, natomiast 2 osoby – książki Olgi Tokarczuk. 5 osób wymieniło pozycje anglojęzyczne. Pozostałe osoby podały następujących autorów i tytuły:

- Joanny Kuciel-Frydryszak – *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*
- Mieczysław Gorzka – *Nie anioł*
- Barbara Piotrowska-Dubik – *Kwiaty na stepie*
- Monika Marszał – *Tamten smak oranżady*
- Friday McFadden – *The Locked Door*
- Monika Jaruzelska – *Rodzina*
- Sylvia Plath – *Szklany klosz*
- Sandra Cisneros – *Dom na ulicy Mango*
- Ann Mah – *Sztuka jedzenia po francusku*
- Dagmara Gmitrzak – *Pokonaj stres*

- Ewa Chodakowska – *Przepis na sukces*
- Olga Tokarczuk – brak tytułu
- Melissa Fu – *Kiedy zakwitną brzoskwinie*
- J.K. Rowling – *Harry Potter*
- Czesław Miłosz – *Dolina Issy*
- Elżbieta Cherezińska – *Sydonia. Słowo się rzekło*
- Przemysław Piotrowski – *Smolarz*
- Olga Tokarczuk – *Czuły narrator*
- Marcin Zaremba – *Wielka trwoga*
- Remigiusz Mróz – *Inne tonacje ciszy*
- Gail Tsukiyama – *Ulica tysiąca kwiatów*
- Tomasz Wandzel – *Święte zło*
- Anna Todd – *After*
- Nick Vujicic – *Bez rąk, bez nóg, bez ograniczeń*
- Michel Houellebecq – *Unicestwienie*
- ks. Jan Kaczkowski – *Życie na pełnej petardzie*
- Harlan Coben – brak tytułu
- Mick Herron – *Kulawe konie*
- Piotr Zychowicz – *Oblęd 44*
- Jolanta Krysowata – *Skrzydło Anioła*
- Robert Małecki – *Zadra*
- Marcelina Szumer-Brysz – *Turcja na wschód od Zachodu*
- Maxwell Maltz – *Psychocybernetyka*
- Roksana Jędrzejewska-Wróbel – *Stan splątania*
- Britney Spears – *Woman in Me*
- Adele Faber & Elaine Mazlish – *Siblings Without Rivalry*
- T.M. Logan – *What If Your Whole Life Was Based on Lies*
- Agnieszka Cubała – *Dzieci 44*
- Rafał Ziembiewicz – brak tytułu.

Na pytanie „W jaki sposób pozyskuje Pan/Pani polskie książki?” zdecydowana większość odpowiedziała, że je kupuje (34 odpowiedzi). Popularne były też odpowiedzi wskazujące na otrzymywanie książek w prezencie lub wymienianie się ze znajomymi. Stosunkowo rzadko odwoływano się do biblioteki (11 odpowiedzi), co jest zrozumiałe, zważywszy na warunki emigracyjne. Jedna osoba stwierdziła, że nie potrzebuje polskich książek.

Nauczyciele polonijni są raczej tradycyjnymi czytelnikami. Zdecydowana większość deklaruje, że woli papierowe wersje książek (37 odpowiedzi).

Popularnością cieszą się jednak również ebooki (10 odpowiedzi) oraz audiobooki (10 odpowiedzi). 4 osoby wskazały, że lubią czytać książki opublikowane w Internecie.

Pytani o to, kto lub co może skutecznie zachęcić ich do przeczytania określonej książki, respondenci wskazali, że źródłem inspiracji są dla nich przede wszystkim znajomi (35 odpowiedzi) i rodzina (21 odpowiedzi), ale również media (17 odpowiedzi) i influencerzy (13 odpowiedzi). Na sprzedawców książek wskazało 9 osób.

Jedno z pytań dotyczyło języka, w jakim czytają książki nauczyciele uczący w szkołach polonijnych. Pomimo że ankieta została przeprowadzona na terenie Wielkiej Brytanii o dużo większej dostępności książek anglojęzycznych, ankietowani nauczyciele zadeklarowali, że najczęściej czytają w języku polskim (24 osoby). Po angielsku czyta 13 osób, a w obu językach – 3 osoby.

Dostępność polskich książek na rynku brytyjskim 24 osoby oceniają jako *dobrą*, a 10 osób jako *bardzo dobrą*. Tylko 5 osób ocenia dostępność polskich książek *dostatecznie*, zaś jedna *niedobrze*.

5.3. Metodyka pracy z lekturą

Ważnym zadaniem nauczycieli w szkołach polskich za granicą jest wybór lektur dla uczniów. Najważniejszą wskazówkę dla większości ankietowanych stanowi podstawa programowa (31 odpowiedzi), choć wpływ na decyzję o wyborze lektury mają również ich własne preferencje czytelnicze (18 odpowiedzi) i dostępność książek (9 odpowiedzi). Zarówno cena książki, jak i własny sentyment do danego tytułu nie stanowią ważnych odniesień dla większości badanych (odpowiednio 1 i 2 odpowiedzi).

Ponieważ czas spędzany przez dzieci w polskiej szkole jest znacznie ograniczony, uczniowie najczęściej zapoznają się z lekturami poprzez samodzielne czytanie w domu (30 odpowiedzi), ale także słuchanie nauczyciela na lekcji (24 odpowiedzi) lub oglądanie adaptacji filmowych (24 odpowiedzi). Rzadziej wykorzystywane są uproszczone wersje tekstów (9 odpowiedzi), nagrania audio (13 odpowiedzi) czy streszczenia (5 odpowiedzi). 5 osób twierdzi, że uczniowie nie przejmują się znajomością lektur.

Głównym celem pracy z lekturą jest – w świetle ankiety – doskonalenie języka polskiego, na co wskazuje 35 badanych. Ponadto dla 33 osób ważne jest poznanie polskiej kultury i obyczajów. Poprzez czytanie polskich książek uczniowie mogą też poznać polską historię, co deklarują 24 osoby. Nauczyciele dostrzegają również walor wychowawczy książek (20 odpowiedzi). 20 osób wskazuje, że samo zapoznanie się z treścią lektury jest celem samym w sobie.

Podczas pracy nad lekturą nauczyciele korzystają z wielu metod (pytanie dopuszczało kilka odpowiedzi). Dominuje metoda problemowa, na którą wskazuje aż 28 osób, popularna jest także metoda poszukująca (24 wskazania). Ponad połowa respondentów (21 odpowiedzi) pracuje metodą podającą (np. wykład, prezentacja, praca z podręcznikiem itp.). Wykorzystywana jest także metoda eksponująca (17 odpowiedzi), ludyczna (15 odpowiedzi) czy przekład intersemiotyczny (14 odpowiedzi). Niewiele osób wymieniło metodę projektu (10 wskazań), która w szkolnictwie polonijnym wydaje się bardzo pożądana. Najmniej popularne są metody aktywizujące (7 odpowiedzi) oraz drama (6 odpowiedzi).

Nauczyciele zostali zapytani także o to, czy korzystają z materiałów i szkoleń wspomagających pracę z lekturą. W odpowiedzi najwięcej, bo aż 31 osób, zadeklarowało, że korzysta ze stron internetowych, a 24 – z gotowych scenariuszy zajęć. 22 nauczycieli bierze udział w szkoleniach, warsztatach i webinarach. Literaturą metodyczną wspiera się 14 osób. Niestety, niewielu respondentów czyta literaturę naukową (4 odpowiedzi) i czasopisma specjalistyczne (3 odpowiedzi). Z żadnej pomocy nie korzysta pięciu nauczycieli.

Na pytanie: „Czy widzi Pan/Pani potrzebę doskonalenia swojego warsztatu pracy związanego z omawianiem polskich lektur?” aż 34 osoby odpowiedziały twierdząco, co pokazuje, że nauczyciele polonijni chętnie skorzystaliby z takiej formy wsparcia, gdyby dano im taką możliwość.

W ankiecie zapytano także nauczycieli o ich znajomość współczesnej polskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Respondenci ocenili ją w większości wysoko: na dobrą i bardzo dobrą znajomość rynku młodego czytelnika wskazało 25 osób (odpowiednio 20 i 5). Dostateczną znajomość deklaruje 8 nauczycieli, a słabą – 7. Jednakże przy pytaniu „Czy jest jakaś polska książka, którą chciałby/chciałaby Pan/Pani omówić z uczniami?” aż 22 osoby nie podały żadnego tytułu. Pozostałe osoby wymieniły konkretne tytuły i autorów, z czego wiele pozycji to klasyka literatury dla młodego czytelnika:

- *Król* – Szczepan Twardoch
- *Mazurscy w podróży* – Agnieszka Stelmazyk
- *Medaliony* – Zofia Nałkowska
- *Chłopcy ze Starówki* – Halina Rudnicka
- *Detektyw Pozytywka* – Grzegorz Kasdepke
- *Moje Bullerbyn* – Barbara Gawryluk
- *Jak zakochałem Kaśkę Kwiatek* – Paweł Beręsewicz
- *Krzyżacy* – Henryk Sienkiewicz
- *Opium w rosole* – Małgorzata Musierowicz
- *Karolcia* – Maria Krüger
- *Doctor Dolittle* – Hugh Lofting

- *Lotta z ulicy Awanturników* – Astrid Lindgren
- *Kamienie na szaniec* – Aleksander Kamiński
- *Iksy i Zera* – Malorie Blackman
- *O psie, który jeździł koleją* – Roman Pisarski
- *Ten obcy* – Irena Jurgielewiczowa.

5.4. Ocena polskiego kanonu lektur dla szkół polonijnych i dostępności tekstów dla uczniów

Opinie nauczycieli na temat kanonu lektur są spolaryzowane. Połowa respondentów uważa, że obecny kanon jest adekwatny do warunków nauczania w szkołach polonijnych, ale druga połowa twierdzi, że jest on nieodpowiedni. Na pytanie „Co chciałby / chciałyby Pan / Pani zmienić w swojej szkole w odniesieniu do pracy z polskimi lekturami?” tylko 6 respondentów odpowiedziało, że nie chce nic zmieniać. Znaczna część nauczycieli dostrzega konieczność modyfikacji – proponując wprowadzenie bardziej współczesnych tytułów, przystosowanych do możliwości językowych i zainteresowań uczniów. Wśród szczegółowych uwag można przeczytać:

Unowocześnić. Wprowadzić nowe tytuły.

Powinny być przystosowane do trudności językowych i poznawczych uczniów polonijnych.

Egzamin A-level, czyli matura z języka polskiego, powinien mieć dobrane inne lektury, w tej chwili są one zupełnie nieodpowiednie.

Więcej lektur z XX i XXI wieku, język ze starszych lektur jest dla dzieci polonijnych niezrozumiały. Poza tym tematyka zupełnie odbiega od czasów współczesnych.

Niektóre lektury są przestarzałe, przez co bardzo trudne do zrozumienia przez uczniów.

Zmienić kanon lektur.

Więcej czasu na czytanie książek z uczniami na lekcji.

Marzeniem moim jest, aby lektury dla moich uczniów były pięknie ilustrowane i dostępne dla nich nieodpłatnie. Powinien być wymóg przeczytania samodzielnie przynajmniej dwóch pozycji rocznie. Tematyka powinna odzwierciedlać zainteresowania współczesnych uczniów polonijnych.

Czytanie krótkich lektur.

Zwiększyć dostępność lektur, które chcę z dziećmi omówić.

Utworzyć bibliotekę w szkole z lekturami dla uczniów.

Lektury z prostym przekazem, łatwe do zrozumienia.

Proponuję bardziej aktualną literaturę współczesnych autorów.

Zwiększyć ich dostępność dla uczniów.

Zwiększyłbym zasób książek w szkolnej bibliotece oraz klasach.

Otwartość dyrekcji oraz zaufanie do nauczyciela pozwala na zmianę lektury w danej klasie oraz dobór metod.

Większe zaangażowanie rodziców i obowiązkowość chociaż dwóch lektur w ciągu roku.

Powinno się przeznaczyć więcej godzin lekcyjnych na aktywizujące metody pracy z lekturą.

Spotkania z autorem, wyjazdy do teatru na polskie inscenizacje lub spektakle na podstawie lektur przerabianych, zajęcia teatralne.

Więcej lektur na poziomie różnych klas.

Omawiać uproszczone językowo wersje polskich lektur¹⁴.

Wśród rozważań na temat czytania przez uczniów polskich książek zasugerowanych przez nauczycieli pojawiają się też i pesymistyczne opinie:

W UK, jak wiadomo, lektury w szkołach angielskich to rzadkość. Jak są, to czyta się je na lekcjach. Aby na lekcji przeczytać jedną książkę, musiałabym poświęcić bardzo dużo jednostek lekcyjnych kosztem realizacji zaplanowanych lekcji. W szkole, gdzie mamy 3 godziny raz w tygodniu, odejmując dni wolne, przerwy świąteczne i inne, jest to kropla w morzu potrzeb, a gdzie gramatyka, ortografia, umiejętność swobodnego wypowiedzania się, czytanie itd.? Dlatego nie stosuję lektur.

Nie potrzeba lektur w klasach 0 i 1.

W szkole sobotniej w starszych klasach nie ma czasu na lektury.

¹⁴ Warto zestawić te głosy z opiniami uczniów na temat lektur szkolnych omawianych na lekcjach w szkole polonijnej. Jak podaje Dorota Hrycak-Krzyżanowska, „[i]nterესuje ich [uczniów] tematyka współczesna, natomiast w szkole czytają głównie lektury, które ocenili bardzo krytycznie. Młodzież w 69% oceniła, że dobór literatury jest mało ciekawy. Respondenci w uzasadnieniu pisali, że przeczytane utwory są zupełnie nieadekwatne do problematyki świata, w którym żyją, ponieważ nie poruszają ważnych zagadnień współczesności, nie można więc utożsamić się z tematyką, głównym bohaterem. Odbierają je jako nudne i nie rozumieją poruszanej w nich problematyki. Oczywiście podkreślają też bariery językowe, związane ze rozumieniem archaicznego języka czy niezrozumiałych słów. Uczniowie oczekują również, że nauczyciel na lekcji języka polskiego będzie posługiwał się takimi samymi sposobami analizy literatury jak nauczyciel na lekcji języka angielskiego. Młodzież oczekuje, że będzie czytać, analizować i dyskutować o aktualnych artykułach prasowych o tematyce politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej. Zainteresowani są współczesnym dorobkiem kultury wysokiej, ale, co podkreślali, popkultury również; chcą też poznawać współczesną literaturę młodzieżową, współczesne polskie kino oraz literaturę, szukają odniesień do ich młodzieżowego świata. Przyznają, że sami rzadko sięgają po polską książkę, a powodów jest kilka: trudność w dostępie, brak wiedzy o tym, co jest warte przeczytania, oraz zniechęcenie wywołane przeczytanymi lekturami” (zob. D. Hrycak-Krzyżanowska, *Literatura i kultura...*, s. 212–213).

Wiele problemów z omawianiem lektur w szkole wśród uczniów polonijnych wynika z braku dostępności książek, na co wskazują wypowiedzi niektórych nauczycieli. Pomocą mogłaby służyć biblioteka szkolna, która jednak nie funkcjonuje powszechnie. Mimo że 26 osób potwierdziło, że ich szkoła posiada bibliotekę, w pozostałych przypadkach nie da się tego powiedzieć. Pytani o zawartość księgozbiorów w bibliotekach szkolnych respondenci odpowiedzieli, że są tam lektury szkolne (25 odpowiedzi), książki dla dzieci i młodzieży (26 odpowiedzi) oraz literatura dla dorosłych czytelników (19 odpowiedzi). Jedna osoba nie potrafiła określić, jakie książki są dostępne w bibliotece.

6. Podsumowanie

Celem przeprowadzonego badania była analiza kompetencji czytelniczych nauczycieli uczących języka ojczystego w szkołach polskich na terenie Wielkiej Brytanii, ze szczególnym uwzględnieniem ich wpływu na proces komunikacji literackiej z udziałem uczniów posługujących się językiem polskim jako odziedziczonym.

Opisując profil zawodowy badanych, można stwierdzić, że 95% respondentów to kobiety, najczęściej z kilkuletnim stażem pracy (2–8 lat). Zatrudnieni są głównie w szkołach sobotnich prowadzonych przez organizacje społeczne. Większość posiada wykształcenie wyższe, ale tylko część z nich ma kierunkowe przygotowanie polonistyczne. Czasami poza językiem polskim uczą także innych przedmiotów. Wszyscy nauczyciele deklarują satysfakcję z pracy zawodowej.

Osoby uczące w polskich placówkach za granicą są istotnymi ogniwami w procesie szkolnej komunikacji literackiej, jednak ich formalne przygotowanie merytoryczne bywa zróżnicowane, co może wpływać na jakość i sposób pośredniczenia między tekstem a uczniem. Mimo tego należy podkreślić ich wysokie zaangażowanie w pracę dydaktyczną: osoby pracujące w szkołach polonijnych to nauczyciele świadomi swojej roli w kształtowaniu tożsamości kulturowej uczniów, cechujący się silną motywacją. Tym bardziej należałoby zadbać o wsparcie instytucjonalne i materiałowe dla nich i dla ich placówek – konieczne są takie działania, jak zwiększenie dostępności lektur, pomoc metodyczna i organizacyjna (biblioteki, darmowe publikacje, szkolenia).

Podobnie jak badani przez Bibliotekę Narodową poloniści, także i nauczyciele szkół polskich za granicą są aktywnymi czytelnikami, będącymi na bieżąco z tytułami obecnymi na współczesnym rynku książki. Większość czyta codziennie lub kilka razy w tygodniu. Respondenci preferują literaturę faktu (biografie,

dzienniki), ale czytają także kryminały i thrillery. Czytają głównie po polsku, mimo dostępności literatury angielskiej. Wysoka kultura czytelnicza badanych stanowi fundament dla skutecznej pracy dydaktycznej w zakresie rozwijania kompetencji czytelniczych uczniów.

Nauczyciele uczący języka polskiego w szkołach polonijnych starają się zaszczyć zamiłowanie do czytania u swoich uczniów. Ich wybory lekturowe dla uczniów są zgodne głównie z podstawą programową, przy czym respondenci kierują się również własnym gustem i dostępnością pozycji. Do lektur wyznaczonych przez podstawę programową mają ambiwalentny stosunek i chcieliby wprowadzić zmiany, zarówno dotyczące doboru tekstów, jak i sposobów ich opracowywania. Badani zwracają uwagę na przestarzały język wielu pozycji, brak dostępności książek w szkolnych bibliotekach oraz ograniczony czas lekcyjny uniemożliwiający pełne omówienie lektur. Wśród propozycji zmian pojawiają się m.in. potrzeba wzbogacenia biblioteki szkolnej, wprowadzenie obowiązku przeczytania przynajmniej dwóch książek rocznie, korzystanie z wersji uproszczonych i lepiej zilustrowanych, a także organizowanie zajęć teatralnych, spotkań z autorami i wyjść do teatru.

Jeżeli chodzi o sposoby pracy z lekturą, badani najczęściej wybierają metody wyzwalające aktywność uczniów, choć wykład jako metodę pracy preferuje aż połowa respondentów. Różnorodność stosowanych metod wskazuje na elastyczność i próbę dostosowania do ograniczeń systemowych (mała liczba godzin, brak dostępu do książek).

Nauczyciele szkół polonijnych wykorzystują w swojej pracy dydaktycznej zasoby Internetu, są otwarci na szkolenia i warsztaty. Warto zauważyć, że literaturę naukową jako źródło inspiracji do własnej pracy wskazało zaledwie 10 procent badanych. Trudno powiedzieć, jaka jest tego przyczyna, niemniej jednak jest to niepokojące zjawisko.

Przeprowadzony rekonesans badawczy pokazuje, że czytelnictwo nauczycieli uczących języka polskiego na obczyźnie to interesujący temat, który zasługuje na podjęcie bardziej zaawansowanych badań. Zaprezentowane wyniki świadczą o tym, że nauczyciele szkół polonijnych są aktywnymi uczestnikami kultury czytelniczej, ale działają w warunkach ograniczeń (czasowych, instytucjonalnych, językowych). Ich kompetencje czytelnicze, choć w dużej mierze rozwinięte, wymagają dalszego wsparcia – szczególnie w zakresie pracy z uczniem dwujęzycznym oraz doboru nowoczesnych metod i treści lekturowych.

BIBLIOGRAFIA

- Dynak W., *Z zagadnień komunikacji literackiej w szkole*, Wrocław 1978.
- Hrycak-Krzyżanowska D., *Literatura i kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego na przykładzie młodzieży w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Lektury w rękę nauczyciela*, A. Janus-Sitarz (red.), Kraków 2020.
- Lektury w rękę nauczyciela. Perspektywa polska i zagraniczna*, A. Janus-Sitarz (red.), Kraków 2020.
- Janus-Sitarz A., *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze*, Kraków 2009.
- Janus-Sitarz A., *W poszukiwaniu czytelnika. Diagnozy, inspiracje, rekomendacje*, Kraków 2016.
- Lipińska E., Seretny A., *Nauczanie języka przez literaturę, a literatury przez język – o metodzie skorelowanej w pracy z uczniami polonijnymi*, „Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego. Filologia Polska” 2022, 8, s. 19–36.
- Polakowski J., Uryga Z., *Badania nad komunikacją literacką z perspektywy dydaktyki*, „Pamiętnik Literacki” 1978, 4, s. 163–186.
- Uryga Z., *Sytuacje komunikacyjne szkolnej lektury (O zastosowaniach pojęcia)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny [Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie]. Prace z Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego” 1990, 4 (133), s. 55–74.

Netografia

- Baza danych szkół*, [online], <https://www.orpeg.pl/db/web/database/115?field%5B157-8%5D=Wielka+Brytania&queryString=&dateTo=&dateFrom=&page=1> [dostęp: 3.04.2025].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2019 r. w sprawie organizacji kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001652/O/D20191652.pdf> [dostęp: 3.04.2025].
- Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 roku*, [online], <https://www.bn.org.pl/download/document/1529572435.pdf> [dostęp: 3.04.2025].
- Szkoły polonijne*, [online], <https://www.orpeg.pl/szkoły/szkoły-polonijne> [dostęp: 3.04.2025].
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, [online], <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/T/D20170059L.pdf> [dostęp: 3.04.2025].